

СОЛОВІЙОВ О. Л.,

аспірант кафедри господарсько-правових
дисциплін та економічної безпеки
(Донецький юридичний інститут
Міністерства внутрішніх справ
України)

УДК 346.91

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.2.10>

ХАРАКТЕРИСТИКА УЧАСНИКІВ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ У ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті надана характеристика учасників розгляду справи у господарському судочинстві. Автором проаналізовано різні критерії, за якими можливо класифікувати учасників справи, та визначено, що більш сприятливим є критерій залежності від правового інтересу до результатів вирішення справи.

У дослідженні визначено, що суддя характеризується тим, що свою компетенцію він повною мірою реалізує у відносинах з учасниками процесу, але його ухвалені рішення впливають не тільки на позивача, відповідача та інших учасників справи, а також на невизначене коло осіб. Акцентовано увагу, що процесуальним обов'язком учасника судового розгляду можна розглядати діяльність або бездіяльність, які визначені процесуальним законодавством, під час здійснення або нездійснення яких законодавством передбачена відповідальність.

У дослідженні сформульовано, що сторони мають не тільки процесуальні права, а й обов'язки, які вони використовують на підставі принципу добровільності та належності. Надана характеристика третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги та які не заявляють самостійні вимоги на предмет спору. Зазначено, що встановлення терміну щодо вступу у судовий процес обмежує їх права. Тому запропоновано внести відповідні зміни до ч. 1 ст. 49 ГПК України. Проаналізовано можливість участі сторін у судовому засіданні у режимі відеоконференції. Доведено, що проведення судового засідання в режимі відеоконференції значно скоротить термін розгляду справи та позитивно вплине взагалі на судочинство. Запропоновано з врахуванням світового досвіду розглянути можливість використання інших електронних ресурсів. Підкреслено, що якщо прокурор не є учасником справи, то відповідно до положень процесуального законодавства він не має особливого статусу і не наділений повноваженнями, а тому не може подавати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

Ключові слова: учасники судового розгляду, господарське судочинство, суддя, процесуальні повноваження, судовий розгляд.

Soloviov O. L. Characteristics of the participants in the case in economic litigation

The article provides a description of the participants in the case in economic litigation. The author analyzes the various criteria by which it is possible to classify the parties to the case and determined that the criterion is more favorable depending on the legal interest in the outcome of the case.

The study found that a judge is characterized by the fact that he fully exercises his competence in relations with the participants in the process, but his decisions affect not only the plaintiff, defendant and other participants in the case, but also an indefinite

number of persons. It is emphasized that the procedural duty of a participant in the trial can be considered activities or omissions, which are defined by procedural law, in the implementation or non-implementation of which the law provides for liability.

The study states that the parties have not only procedural rights, but also obligations that they use on the basis of the principle of voluntariness and belonging. The characteristic of the third parties who declare independent claims and who do not declare independent claims, on a subject of dispute is given. It is noted that setting a deadline for entering the trial limits their rights. Therefore, it is proposed to make appropriate changes to Part 1 of Art. 49 of the Code of Civil Procedure of Ukraine. The possibility of participation of the parties in the court session by videoconference was analyzed. It has been proven that holding a court hearing by videoconference will significantly reduce the time of consideration of the case and will have a positive impact on the proceedings in general. It is proposed, taking into account the world experience, to consider the possibility of using other electronic resources. It is emphasized that if the prosecutor is not a party to the case, then in accordance with the provisions of procedural law, he has no special status and no powers, and therefore can not apply for review of the court decision in the newly discovered circumstances.

Key words: *participants of court proceedings, economic proceedings, judge, procedural powers, court proceedings.*

Постановка проблеми. В сучасний період в Україні дуже гостро стоїть проблема захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави в різних сферах економіки. Це пояснюється кризою в економіці, збройним конфліктом на сході країни, карантинними обмеженнями, пов'язаними з Covid-19. З цієї причини реалізація господарським судом завдання захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб виступає на перший план. Кожна особа, що потребує судового захисту, має отримати його незалежно від організаційно-правової форми, своїх прибутків, інших обставин, що визначають реальний економічний і майновий стан суб'єкта господарської діяльності.

Судова реформа, що здійснюється в Україні в декілька етапів, ставить перед юристами-практиками так юристами-науковцями чимало питань. Зокрема, із набранням чинності нових редакцій процесуальних кодексів продовжують виникати питання щодо визначення правового статусу, прав та обов'язків учасників розгляду справи. Тому в сучасних умовах реформування судочинства питання стосовно характеристики учасників розгляду справи в господарському судочинстві потребують доопрацювання. Вищевикладене вказує на актуальність теми та доцільність наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеристика учасників судового розгляду була предметом дослідження таких вчених, як О.А. Беяневич, А.А. Бутирський, Л.М. Ніколенко, О.П. Подцерковний, В.В. Резнікова, Т.В. Степанова, В.С. Щербина та інших вчених. Але в умовах продовження судової реформи та оновлення процесуального законодавства виникла необхідність визначення особливостей учасників розгляду справи, пов'язаних з цими процесами.

Постановка завдання. Метою статті є надання характеристики учасникам судового розгляду у господарському судочинстві в умовах реформування законодавства та судової системи, а також формування пропозицій з удосконалення розгляду справ у господарському судочинстві.

Результати дослідження. Стаття 41 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) визначає, що у справах позовного провадження учасниками справи є сторони та треті особи. Під час розгляду вимог у наказному провадженні учасниками справи є заявник та боржник. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб [1]. У науковій літературі визначаються різні критерії, за якими можливо класифікувати учасників справи, але більш

сприятливим є критерій залежно від правового інтересу до результатів вирішення справи. Тому слід виокремити таких учасників: суддю, як особливого учасника процесу; сторони та їх представників (ст. 45-48 ГПК України); третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору (ст. 49 ГПК України); третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору (ст. 50 ГПК України); органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 53-55 ГПК України); представників (ст. 56-61 ГПК України); інших учасників судового процесу, а саме: помічника, секретаря судового засідання, судового розпорядника, свідка, експерта, експерта з питань права, перекладача, спеціаліста (ст. 62-72 ГПК України).

Склад учасників зумовлений завданням господарського судочинства. Кожний з учасників наділений законом певними правами і обов'язками згідно з метою їх участі у процесі. Серед усіх учасників господарського процесу виокремлюються особи, без яких неможливим є процес по конкретному спору. Обов'язковий учасник процесу – господарський суд (суддя) – основний і головний учасник господарського процесу, який здійснює судову владу (на нього законом покладено завдання розгляду і вирішення спорів), і сторони – позивач і відповідач. Участь у процесі інших осіб не є обов'язковою, склад їх залежить від обставин кожної справи. Загальною підставою участі в господарському процесі для всіх осіб, які беруть участь у справі, виступає наявність процесуальної правосуб'єктності. Господарська процесуальна правосуб'єктність виникає з моменту державної реєстрації організації як юридичної особи, громадянина – як суб'єкта підприємницької діяльності без створення юридичної особи, для державних і інших органів – з моменту їх створення і наділення відповідною компетенцією. Неюридичні особи і громадяни, які не мають статусу суб'єкта підприємницької діяльності, набувають господарської процесуальної правосуб'єктності лише у випадках, прямо передбачених законом [2, с. 54]. Таким прикладом може бути участь фізичної особи в процедурі банкрутства в порядку, передбаченому Кодексом України з процедур банкрутства. Стаття 44 ГПК України зазначає, що усі фізичні і юридичні особи здатні мати процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, боржника (процесуальна правоздатність). Фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи, здатні особисто здійснювати процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (процесуальна дієздатність). ГПК України у ст. 43 наголошує на неприпустимості зловживання процесуальними правами. Учасники судового процесу та їх представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається [1]. Так, у своїй ухвалі господарський суд Рівненської області від 04 листопада 2020 р. по справі № 918/1025/20 зазначив, що суд може визнати зловживанням процесуальними правами саме конкретні дії учасників судового процесу, а не абстрактне поняття «зловживання». Зловживання процесуальними правами – це особливий вид юридично значущої поведінки, яка полягає у діях (бездіяльності) учасника процесу, що суперечать завданням господарського судочинства [3].

Що ж до характеристики учасників судового розгляду справи, то вище зазначено, що особливою фігурою, без якої неможливо розглянути справу, є суддя. Натепер, в умовах реформування судової системи, актуалізується питання забезпечення незалежності судді. Від нього залежить не тільки хід розгляду господарської справи та його результат, але й поява можливості оскарження за цією підставою та визнання судового рішення незаконним з процесуальних підстав. Особа судді має першочергове значення, а колегія суддів повинна сприйматися насамперед як сукупність належних суддів. Кодекс суддівської етики також окремо зазначає, що «незалежність судді під час здійснення правосуддя є передумовою дії принципу верховенства права та невіддільним складником справедливого суду» [4]. Особливий статус суду визначається конституційним положенням, яким закріплено, що цей орган є єдиним, який наділений компетенцією здійснювати правосуддя в Україні. Суддя є обов'язковим та незмінним суб'єктом процесуальних правовідносин, що виникають у судочинстві. Проте він грає не лише організаційну роль у винесенні правильного та обґрунтованого судового рішення – він створює умови для його неупередженого винесення. Якщо суддя є некомпетентним, то це означає, що він не може виконувати свої обов'язки.

тентним, неорганізованим, заангажованим, то навіть створені судом, як інституцією, умови (надання належного приміщення, організаційно-методичного забезпечення судді тощо) не призведуть до винесення законного рішення по справі [5]. Слід звернути увагу, що, як й інші учасники судового розгляду, суд також має процесуальні обов'язки перед іншими учасниками справи, наприклад, розглянути позовну заяву у встановлений законодавством строк або ухвалити законне, справедливе та обгрунтоване рішення. Крім того, особливістю реалізації повноважень судді є те, що свою компетенцію він повною мірою реалізує у відносинах з учасниками процесу, але його ухвалені рішення впливають не тільки на позивача, відповідача та інших учасників справи, а також на невизначене коло осіб. Слід акцентувати увагу, що процесуальним обов'язком учасника судового розгляду можна розглядати діяльність або бездіяльність, які визначені процесуальним законодавством, під час здійснення або нездійснення яких законодавством передбачена відповідальність.

Крім того, іноді виникає необхідність реалізації повноважень, які судді не властиві. Наприклад, у судовій практиці клопотання про повернення до стадії підготовчого провадження надають учасники справи. Судді задовольняють такі клопотання в умовах реалізації принципу верховенства права (Ухвала Господарського суду Полтавської області від 16 липня 2019 року справа № 917/137/19). Іноді трапляється, що суд сам ініціює питання про повернення на етап підготовчого провадження (Ухвала Іванківського районного суду Київської області від 01.10.2019 р. у справі № 366/2778/18), проте це буває дуже рідко [6].

Сторонами в судовому процесі – позивачами і відповідачами – можуть бути особи, зазначені у ст. 4 ГПК України. Позивачами є особи, які подали позов або в інтересах яких подано позов про захист порушеного, невизнаного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу. Відповідачами є особи, яким пред'явлено позовну вимогу. Сторони користуються рівними процесуальними правами [1]. Але абсолютна рівність неможлива з огляду на специфіку правового статусу. Крім того, стосовно реалізації ними деяких прав існують особливості. Так, наприклад, із системного аналізу процесуального законодавства можливо зробити висновок, що позивач відповідно до норм чинного ГПК України наділений правом змінити предмет або підставу позову під час нового розгляду справи тільки у тому разі, якщо суд установить, що це необхідно для захисту прав позивача у зв'язку зі зміною фактичних обставин справи, а предмет чи підстава позову під час первісного розгляду були недостатніми для такого належного захисту. При цьому слід зважати, що чинний ГПК України має на меті забезпечити своєчасний розгляд справ і правову визначеність, унеможливити зловживання процесуальними правами та підвищити ефективність судочинства загалом, для чого встановлено чіткий порядок та присічні строки вчинення процесуальних дій, визначено стадії судового процесу, запроваджено розумні обмеження, у тому числі щодо права позивача змінити предмет або підстави позову. Саме тому всі процесуальні дії суду та учасників процесу повинні вчинятися своєчасно задля того, щоб під час підготовки справи до розгляду не залишилося невирішених питань, які можуть затримати розгляд справи по суті [7].

Сторони мають не тільки процесуальні права, а й обов'язки, які вони використовують на підставі принципу добровільності та належності. Але процесуальні права та обов'язки взаємопов'язані, невиконання обов'язків робить неможливим використання процесуальних прав та навпаки.

Участь інших осіб не є обов'язковою та залежить від обставин кожної справи.

Правовий статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, характеризується тим, що вони: є особами, які мають право подавати позовну заяву до господарських судів; вступають у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження; вступають у справу, пред'явивши позов до однієї чи обох сторін; мають інтереси, які зазвичай суперечать інтересам сторони чи обох сторін одночасно; вступають у справу добровільно та за власною ініціативою; відстоюють у процесі свої інтереси щодо предмета спору, тобто претендують на предмет спору, а тому їх юридична заінтересованість має самостійний характер; мають усі процесуальні права й обов'язки позивача.

При цьому, порівнюючи вказані основні ознаки з ознаками позивача, слід зауважити, що наявна лише одна відмінність – вступ у вже розпочатий судовий процес. Під час порівняння статусу відповідача у разі подання зустрічного позову та третьої особи вказані ознаки співпадають у повному обсязі [5]. Водночас встановлення терміну щодо вступу у судовий процес обмежує їх права. Тому пропонується змінити ч. 1 ст. 49 ГПК України, виклавши її у наступній редакції: «Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу з моменту, з якого вони дізналися про наявність такого провадження, подавши позов до однієї або декількох сторін».

ГПК України передбачає можливість участі в судовому процесі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, якщо рішення господарського суду зі спору може вплинути на права та обов'язки цієї особи щодо однієї із сторін (ст. 50 ГПК України). Така третя особа виступає в процесі на стороні позивача або відповідача залежно від того, з ким із них у неї існують (або існували) певні правові відносини, до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження. Їх може бути залучено до участі у справі також за заявою учасників справи [1].

Під час дії карантину учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Законодавець закріпив дві умови для реалізації режиму відеоконференції – використання власного технічного засобу та електронного цифрового підпису. Однак, якщо стосовно першої умови проблем у громадян не виникло як таких, то щодо другої виникли перешкоди у реалізації права на судовий захист. Адаже в умовах карантину отримати електронний підпис деякий час було неможливо через припинення роботи центрів сертифікації ключів [8]. Проведення судового засідання в режимі відеоконференції значно скоротить термін розгляду справи та позитивно вплине взагалі на судочинство. Тому пропонується з врахуванням світового досвіду розглянути можливість використання інших електронних ресурсів. Наприклад, у Китаї під час розгляду судових справ використовують популярний в країні інтернет-месенджер WeChat; у Великій Британії використовується «живий зв'язок» за допомогою Skype і Facetime та планується впровадження «мобільних судів» з онлайн-доступом до таких судів в громадських центрах і навіть в школах та університетах [9].

Згідно зі ст. 53 ГПК України у випадках, встановлених законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду в інтересах інших осіб, державних чи суспільних інтересах та брати участь у цих справах. Відповідно до ч. 3 ст. 53 ГПК України у визначених законом випадках прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження в якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. Водночас за змістом п. 2 ч. 1 ст. 321 ГПК України, якою встановлено порядок і строк подання заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами може бути подано з підстави, визначеної п. 2 ч. 2 ст. 320 ГПК України, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли вирок (ухвала) у кримінальному провадженні набрав (набрала) законної сили. Зі змісту наведених норм убачається, що заяву про перегляд судового рішення, зокрема, з підстав установавання вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факту надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвело до ухвалення незаконного рішення у цій справі, може бути подано учасником справи. Отже, якщо прокурор не є учасником справи, то відповідно до положень процесуального законодавства він не має особливого статусу і не наділений повноважен-

нями, зокрема щодо звернення до суду із заявою про перегляд судового рішення у порядку іншому, ніж передбачений ст. 321 ГПК України, а тому не може подавати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами (постанова КГС ВС від 16.10.2018 у справі № 916/1538/16) [7].

З аналізу процесуального законодавства можливо зробити висновок, що правовий статус інших осіб, які задіяні у розгляді справи, не мають власного інтересу та сприяють справедливому розгляду справи, регламентований законодавством не на достатньому рівні. Тому слід приділити увагу визначенню особливостей деяких осіб.

Участь у процесі перекладача врівноважує можливості для захисту прав та інтересів особи, яка володіє мовою судочинства, і особи, яка не володіє нею [10, с. 80]. Тобто перекладач забезпечує реалізацію принципів рівності та змагальності сторін під час розгляду справ у судовому засіданні. Мета його участі полягає в забезпеченні зрозумілості судового розгляду учасниками процесу, які не володіють мовою судочинства. Він – самостійний, незалежний учасник, що сприяє здійсненню правосуддя, наділений визначеними правами та обов'язками. Його особливістю є те, що він має спеціальні знання, які використовує протягом судового розгляду. Спеціальні знання не належать до загальновідомих, загальнодоступних, тих, що мають масове розповсюдження, тобто це такі знання, якими професійно володіє тільки вузьке коло спеціалістів [11, с. 197].

Серед учасників судового процесу, крім учасників справи та їх представників, є помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник. З аналізу законодавства можливо визначити, що ці особи є працівниками судового апарату, діяльність яких спрямована на досягнення мети судочинства, тобто вони реалізують власні повноваження, але їх права та обов'язки чітко не визначено у ГПК України, тому це питання буде у подальшому досліджено.

Висновки. На підставі вищезазначеного наголошено, що правовий статус учасників розгляду справи у господарському судочинстві характеризується їх зацікавленістю у розгляді справи. Така зацікавленість визначається процесуальним характером діяльності учасників, спрямованої на досягнення певного результату, що відображається у відповідному судовому акті. Доведено, що суддя має процесуальні обов'язки перед іншими учасниками судового розгляду справи у зв'язку з владним характером господарських процесуальних правовідносин. Також до учасників, які мають власні повноваження, віднесені помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991 р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
2. Балюк І.А. Господарське процесуальне право : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2008. 224 с.
3. Ухвала господарського суду Рівненської області від 04 листопада 2020 р. по справі № 918/1025/20: *Єдиний державний реєстр судових рішень*: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92618120>.
4. Кодекс суддівської етики: Затв. XI черговим з'їздом суддів України від 22.02.2013 р. URL: <http://court.gov.ua/969076/67885465345/>.
5. Степанова Т.В. Теоретико-правові засади процесуального статусу учасників позовного провадження у господарському судочинстві: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право; Одеса, 2017. 542 с. URL: http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/01/%90%22%90%F1%91_%90%F6%91%90%E7%90%F5%90%F8%90_%90_%90_%90%F8%90%F7%90'_%90%F5%90%E7%91%D8%90%F8%91%91_.pdf.
6. Бердніченко І. Зупинення провадження у справі на етапі розгляду справи по суті. *Сайт DEVOSO Law firm*. URL: <https://devoso.info/blog/blog-irini-berdnichenko/zupinennia-provadhennia-u-spravi-na-etapi-rozgliadu-spravi-po-suti>.

7. Огляд проблемних питань застосування судами окремих положень ГПК України за результатами проведених нарад, семінарів, круглих столів із місцевими та апеляційними судами. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Ogljad_GPK_07_2019.pdf.

8. Татулич І.Ю. Право громадян на судовий захист в умовах карантину. *Chernivtsi law school*. URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-hromadian-na-sudovyi-zakhyst-v-umovakh-karantynu/#>.

9. Голубєва Н.Ю. Електронне правосуддя: Україна і світовий досвід впровадження. *Лойер*. URL: <https://loyer.com.ua/uk/elektronne-pravosuddya-ukrayina-i-svitovij-dosvid-vprovadzheniya/>.

10. Степурко С.І. Процесуальні гарантії принципу рівноправності сторін у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 559. 2011. С. 79–82.

11. Гражданский процесс. Учебник для вузов / Под ред. М.К. Треушников. Москва : Издательство «Спарк», Юридическое бюро «Городец», 1998. 544 с.

